

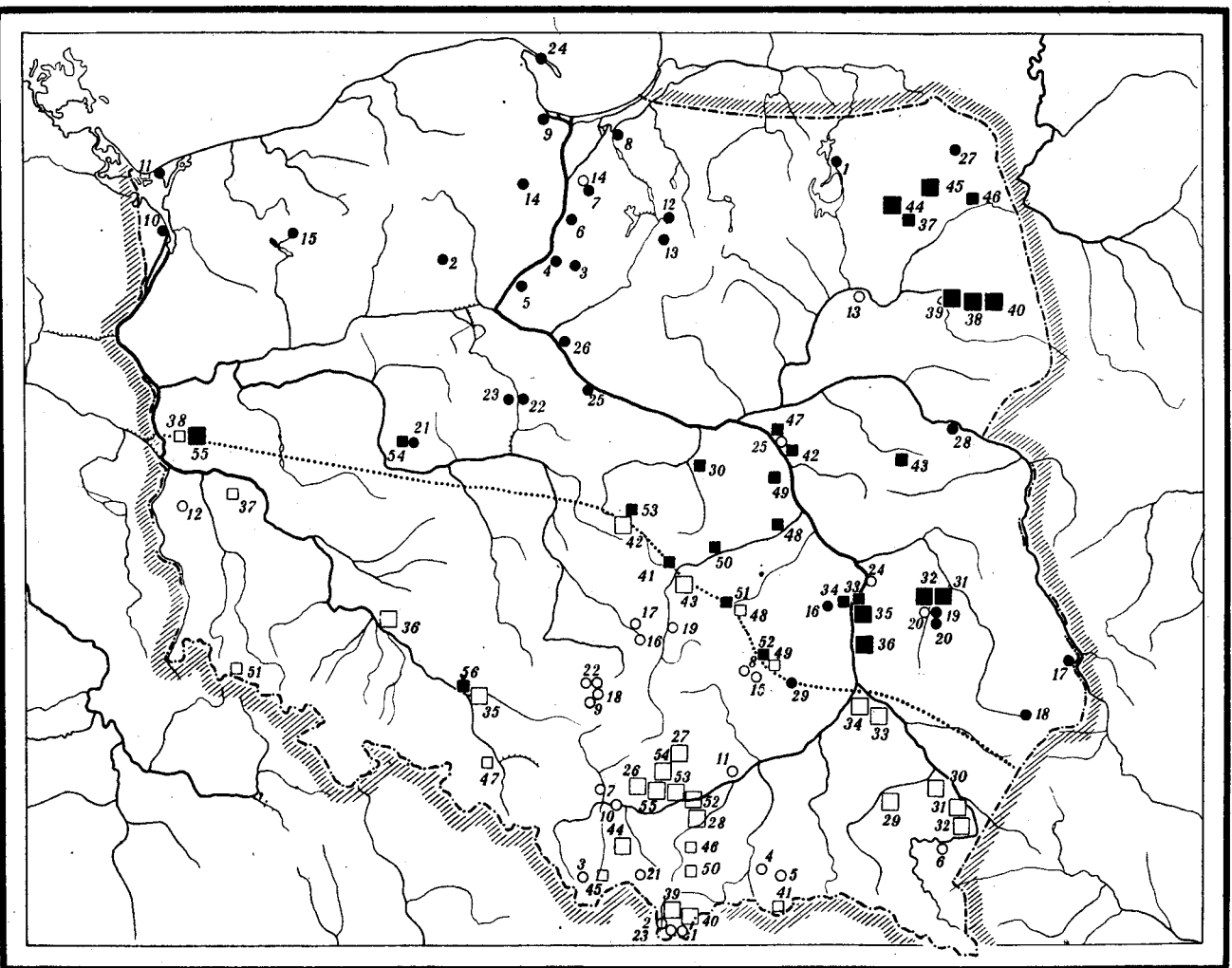
MARIA GAWŁOWSKA

Badania nad rozmieszczeniem *Heracleum sphondylium* L. i *H. sibiricum* L. w Polsce — Research on the distribution of *Heracleum sphondylium* L. and *H. sibiricum* L. in Poland

W Polsce występują dwa gatunki rodzaju *Heracleum* L., mianowicie *Heracleum sphondylium* L. i *Heracleum sibiricum* L. Przy próbach wyjaśnienia ich rozmieszczenia miałam możność stwierdzić, że częściej od form typowych spotyka się u nas formy o cechach przejściowych, takie jak: *H. sibiricum* var. *chaetocarpum* H. Neumayer et Thellung, *H. sphondylium* L. var. *chaetocarpoides* Gawłowska, *H. sphondylium* L. f. *subregulare* Peterm. Zwłaszcza *H. sphondylium* jest gatunkiem bardzo zmiennym, który niejednokrotnie na tym samym stanowisku występuje w postaci dwóch lub więcej form rosnących obok siebie. Wszystkie formy opisałam w pracy pt. „*Heracleum sphondylium* L. i *Heracleum sibiricum* L. na ziemiach polskich“ (1956), gdzie przedstawiłam również — w zwięzły sposób — uzyskane wyniki badań nad rozmieszczeniem wymienionych roślin.

Przez Polskę przebiega linia rozgraniczająca zasięgi obydwóch opisywanych gatunków. Biegnie ona z północnego zachodu na południowy wschód i dzieli kraj na dwie części, w których gatunki te zastępują się nawzajem: południowa i południowo-zachodnia część Polski jest opanowana przez *H. sphondylium*, północna i północno-wschodnia część przez *H. sibiricum*. Na obszarze zasięgu jednego gatunku drugi spotykałam bardzo rzadko i w niewielkiej ilości. Granicę zasięgów wykreśliłam w przybliżeniu na podstawie materiałów zielnikowych oraz własnych zbiorów i obserwacji w terenie. Dane z piśmiennictwa zostały uwzględnione w tych przypadkach, gdy udało się je sprawdzić przy pomocy zachowanych okazów zielnikowych.

Na załączonej mapce wyróżniono odpowiednim znakowaniem stanowiska, na których stwierdzono masowe występowanie danej rośliny, od takich, w których rosły tylko nieliczne okazy. Stanowiska reprezentowane w materiale zielnikowym oznaczono w inny sposób, gdyż podawane są zwykle bez bliższych danych co do częstotliwości występowania rośliny i przedstawiają najczęściej stan dawniejszy, przy czym różnice w czasie



a



b



c



d



e



f



g

Ryc. 1. Rozmieszczenie *Heracleum sphondylium* L. i *Heracleum sibiricum* L. w Polsce.
 Mapa stanowisk, na których gatunek został oznaczony.
 Fig. 1. Distribution of *Heracleum sphondylium* L. and *Heracleum sibiricum* L. in Poland. Map of the localities in which the species has been established and determined.

dochodzą do kilkudziesięciu lat. Obydwa opisywane gatunki jako rośliny łąkowe mogą być łatwo zawleczone z sianem na znaczne odległości, co — w niektórych przypadkach — może wyjaśniać występowanie rośliny poza obszarem jej normalnego zasięgu.

Badane gatunki są bardzo pospolite, to też ich stanowisk w rzeczywistości jest wielokrotnie więcej niż przedstawiono na mapie i w zestawieniach. Na polskich ziemiach zachodnich mapa wykazuje dużo białych płaszczyzn bez zaznaczonych stanowisk, chociaż opisywane rośliny tam występują. Rozmieszczenie *Heracleum* na tym terenie jest jednak znane, mianowicie: na Pomorzu (według *A b r o m e i t a* 1898) *H. sibiricum* jest rośliną pospolitą, natomiast brak tam *H. sphondylium*, na Śląsku zaś (według *S c h u b e g o* 1904) *H. sphondylium* jest gatunkiem często spotykanym, a *H. sibiricum* rzadkim, zanikającym. Powyższe dane są zgodne z wynikami moich obserwacji uwidocznionymi na mapie.

Dalsze badania winny iść w kierunku zagęszczenia stanowisk przede wszystkim tam, gdzie *H. sphondylium* i *H. sibiricum* graniczą z sobą, oraz wyjaśnienia, czy w terenie spotyka się mieszańce obydwóch gatunków (*A b r o m e i t* 1898) i jaki jest ich stosunek do form przejściowych.

Wykaz stanowisk

1. *Heracleum sphondylium* L.

A. Stanowiska reprezentowane w materiale zielnikowym

Objaśnienia skrótów: PAN — zielnik Muzeum Przyrodniczego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie; IB — zielnik Instytutu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; UL — zielnik Zakładu Systematyki i Geografii Roślin Uniwersytetu Łódzkiego; UMCS — zielnik Zakładu Systematyki i Geografii Roślin Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; UMK — zielnik Zakładu Botaniki Systematycznej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; UP — Zielnik Zakładu Systematyki i Geografii Roślin Uniwersytetu Poznańskiego; UW — zielnik Zakładu Systematyki i Geografii Roślin Uniwersytetu Warszawskiego; ok. — okolice, zb. — zbierał.

1. Dolina Strążyska (zb. Żmuda A. 1911) IB; 2. Tatry (zb. Janota E. 1877) PAN; 3. Jabłonica k. Jabłonki (zb. Wołoszczak 1888) PAN; 4. Cheł-

a, c, e — *Heracleum sphondylium* L.;

b, d, f — *Heracleum sibiricum* L.;

a, b — Stanowiska reprezentowane w materiale zielnikowym; — Localities represented in herbarium material;

c, d, e, f — Stanowiska stwierdzone w terenie; — Localities established in field;

c, d — Występowanie masowe; — Mass occurrence;

e, f — Występowanie bardzo nieliczne; — Scanty occurrence;

g — Granica zasięgu (w przybliżeniu); — Approximate border of distribution

miec niem. k. Nowego Sącza (zb. Pawłowski B. 1919) PAN; 5. Ok. Bieczka (zb. Kotowicz 1873) PAN; 6. Łażnia nad Sanem k. Przemyśla (zb. Kotula 1876) PAN; 7. Chełmek nad Przemszą (1861) PAN; 8. Tumlin (zb. Kotula 1924) PAN; 9. Ok. Częstochowy (zb. Karo F. 1881) PAN; 10. Okleśna, dolina górnej Wisły (zb. Pawłowski B. 1948); 11. Koszyce (zb. Błaszczyk H. i Pawłowski B. 1948) IB; 12. Lubsko k. Barść (1900) UMK; 13. Drozdowo k. Łomży (1868) UMK; 14. Ok. Sztumu (zb. Klinggraeff 1877) UMK; 15. Kielce (zb. Balasińska H. 1948) UŁ; 16. Ochotnik k. Radomska (zb. Drzazga T. 1948) UŁ; 17. Maluszyn pow. Radomsko (zb. Witkowski A. 1949) UŁ; 18. Złoty Potok k. Częstochowy (a — zb. Mowszowicz J. 1947; b — zb. Owiński K. 1948) UŁ; 19. Przedbórz pow. Korzecki, woj. Łódzkie (zb. Lembke J. 1947) UŁ; 20. Rury k. Lublina (zb. Koporska) UMCS; 21. Zawoja (zb. Krawiec 1930) UP; 22. Ok. Częstochowy (zb. Karo 1879) UW; 23. Tatry (zb. Kondratowicz 1891) UW; 24. Ok. Puław (zb. Siemionow 1887) UW; 25. Zalesie k. Warszawy UW.

B. Stanowiska stwierdzone w terenie *

26. Krzeszowice (1948); 27. Dziadówki k. Tunelu (1952); 28. Staniątki k. Krakowa (1952); 29. Rzeszów (1951); 30. Przeworsk (1951); 31. Jarosław (1951); 32. Zasanie k. Przemyśla (1951); 33. Rozwadów (1952); 34. Sandomierz (1952); 35. Opole (1953); 36. Wrocław (1953); 37. Zielona Góra (1953); 38. Rzepin (1953); 39. Zakopane (1952); 40. Morskie Oko, morena (1952); 41. Muszyna (1952); 42. Łódź (1954); 43. Sulejów (1954); 44. Ponikowe k. Wadowic (1954); 45. Pewel Mała k. Żywca (1951); 46. Wiśniowa, pow. Myślenice (zb. Dobrzańska J. 1951); 47. Zakrzów k. Kędzierzyna (1948); 48. Końskie (1955); 49. Św. Katarzyna, Góry Świętokrzyskie (1955); 50. Surówka k. Rabki (zb. Trela J. 1951); 51. Szklarska Poręba (1956); 52. Kraków (1951, 1952, 1953, 1954); 53. Zabierzów (1951); 54. Dolina Bętkowska (1951); 55. Rudawa (1951).

2. *Heracleum sibiricum* L.

A. Stanowiska reprezentowane w materiale zielnikowym

1. Giżycko (zb. Dobrzańska J. 1951) IB; 2. Sępólno Krajeńskie (zb. Dobrzańska J. 1951) IB; 3. Kawęczyn k. Grudziądza (1883) UMK; 4. Grudziądz (zb. Peil J. 1884) UMK; 5. Chełmno (zb. Wacker 1861) UMK; 6. Kwidzyń (zb. Wacker 1866) UMK; 7. Ok. Sztum (zb. Ludwig 1884) UMK;

* Materiały złożone w zielniku Zakładu Farmakognozji AM w Krakowie, głównie ze zbiorów własnych autorki.

8. Elbląg (1883) UMK; 9. Oliwa k. Gdańska (1883) UMK; 10. Szczecin (zb. Winkelmann 1884); 11. Dziwnów, wyspa Wolin (zb. Mowszowicz J. 1949) UŁ; 12. Ostróda, woj. Olsztyńskie (zb. Skupieńska A. 1949) UŁ; 13. Lubawa k. Ostródy (zb. Klinggraeff 1860) UMK; 14. Starogard Gdański (zb. Sążęć E. 1952) UŁ; 15. Drawsko Pom., woj. Szczecińskie (zb. Aleksandrowicz I. 1949) UŁ; 16. Pakosław, pow. Iłża (zb. Nabig J. 1952) UŁ; 17. Ostków, pow. Hrubieszów (zb. Mołczan K. 1952) UŁ; 18. Tomaszów Lubelski (zb. Koporska) UMCS; 19. Rury k. Lublina (zb. Koporska) UMCS; 20. Nasutów k. Lublina (zb. Koporska) UMCS; 21. Zaniemyśl, pow. Środa (zb. Krupikówna F. 1934) UP; 22. Gopło, brzeg wschodni (zb. Daleczyńska 1936) UP; 23. Studniça, nad Gopłem (zb. Daleczyńska 1934) UP; 24. Jastarnia, Hel (zb. Rychterówna 1934); 25. Ok. Włocławka nad Wisłą (1916) UW; 26. Ociek nad Wisłą k. Lubicza — Ziemia Dobrzyńska (zb. Zaleski 1921) UW; 27. Ok. Płociczna nad jeziorem Wigry (zb. Hryniewiecki 1921) UW; 28. Zajęczniki pod Łosicami nad Bugiem (1873) UW; 29. Święty Krzyż (zb. Kobendza 1909) UW.

B. Stanowiska stwierdzone w terenie *

30. Mysłaków k. Łowicza (1956); 31. Turka k. Lublina (1952); 32. Lublin (1952); 33. Puławy (1951); 34. Kazimierz nad Wisłą (1951); 35. Machów k. Kazimierza (1952); 36. Wola Chodacka k. Kazimierza (1952); 37. Grajewo, woj. Białostockie (1951); 38. Dojlidy k. Białegostoku (1951); 39. Choroszcz k. Białegostoku (1951); 40. Supraśl k. Białegostoku (1951); 41. Sulejów nad Pilicą (1954); 42. Warszawa (1954); 43. Siedlce (1951); 44. Ełk (1951); 45. Augustów (1951); 46. Dąbrówka k. Augustowa (1951); 47. Warszawa, Młociny (1955); 48. Winiary k. Warszawy (1955); 49. Żabienice k. Piaszeczna (1955); 50. Nowe Miasto nad Pilicą (1955); 51. Końskie (1955); 52. Św. Katarzyna, Góry Świętokrzyskie (1955); 53. Łódź, Skrajna (1954); 54. Kórnik k. Poznania (1952); 55. Rzepin (1953); 56. Opole (1953).

Z Zakładu Farmakognozji AM w Krakowie

LITERATURA

1. Abromeit J. 1898. Flora v. Ost-u. Westpreussen. Berlin.
2. Błocki B. 1880. Roślinność letnia i jesienna okolic Bilcza i Cygan. „Kosmos“ nr 5, str. 450. Lwów.
3. Błocki B. 1881. Przyczynek do flory Galicji. „Kosmos“ nr 6, str. 384. Lwów.
4. Błocki B. 1883. Ein Beitrag zur Flora Galiziens und der Bukowina. Oestr. Bot. Zeitsch. 33.

* Materiały złożone w zielniku Zakładu Farmakognozji AM w Krakowie, głównie ze zbiorów własnych autorki.

5. Błoński F., Drymmer K., Ejsmond A. 1888. Sprawozdanie z wycieczki botanicznej do Puszczy Białowieskiej. Pam. Fizjogr. T. VIII. Warszawa, str. 143.
6. Błoński F. 1892. Przyczynek do flory jawnokwiatowej i skrytokwiatowej kilkunastu okolic kraju. Pam. Fizjogr. T. XII, str. 147.
7. Czubiński Z. 1950. Zagadnienia geobotaniczne Pomorza. Badania Fizjogr. nad Polską Zachodnią, nr 2/4, str. 439—637. Pozn. Tow. Przyj. Nauk; Wyd. Mat.-Przyr.; Komitet Fizjogr. Poznań.
8. Drymmer K. 1885. Spis roślin zebranych w 1884 r. w pow. Kutnowskim. Pam. Fizjogr. T. V. Warszawa, str. 57.
9. Drymmer K. 1887. Sprawozdania z wycieczki w nadniemeńskie okolice powiatu włodysławowskiego, mariampolskiego i wyłkowyskiego w r. 1885 i 1886. Pam. Fizjogr. T. VII. Warszawa, str. 83.
10. Drymmer K. 1890. Rośliny najbliższych okolic Kielc. Pam. Fizjogr. T. X. Warszawa, str. 69.
11. Drymmer K. 1891. Sprawozdanie z wycieczki botanicznej do pow. tureckiego i sieradzkiego w 1899 i 1900 r. Pam. Fizjogr. T. XI. Warszawa, str. 58.
12. Drymmer K. 1895. Sprawozdanie z wycieczki botanicznej w okolice Koła i Sempolna w 1891 i 1892 r. Pam. Fizjogr. T. XIII. Warszawa, str. 46.
13. Drymmer K. 1896. Sprawozdanie z wycieczki botanicznej do pow. węgrowskiego w 1893 i 1894 r. Pam. Fizjogr. T. XIV. Warszawa, str. 19.
14. Eichler B. 1883. Spis roślin jawnopciowych rosnących w okolicach miasta Międzyrzecze, gub. siedleckiej, pow. radzyńskiego. Pam. Fizjogr. T. III. Warszawa, str. 328.
15. Ejsmond A. 1885. Sprawozdanie z wycieczki botanicznej odbytej w Opoczyńskie w 1884 r. Pam. Fizjogr. T. V. Warszawa, str. 117.
16. Ejsmond A. 1887. Sprawozdanie z wycieczki botanicznej w płockim, rypińskim, sierpeckim i mławskim powiecie 1885 i 1886 r. Pam. Fizjogr. T. VII. Warszawa, str. 121.
17. Ejsmond A. 1887. Wycieczka botaniczna w Grodzieńskie nad Supraśl i nad Narew w powiecie białostockim odbyta w początku lipca 1886 r. Pam. Fizjogr. T. VII. Warszawa, str. 152.
18. Ejsmond A. 1887. Zielnik z Puszczy Białowieskiej. Pam. Fizjogr. T. XIII. Warszawa, str. 230.
19. Gawłowska M. 1956. *Heracleum sphondylium* L. i *Heracleum sibiricum* L. na ziemiach polskich. Dissertationes Pharmaceuticae. T. VII. Warszawa, str. 141—164.
20. Hegi G. 1926. Illustrierte Flora von Mittel-Europa. T. V/2.
21. Hempel M. 1885. Spis roślin jawnopciowych dziko rosnących w Słupi Nadbrzeżnej. Pam. Fizjogr. T. V. Warszawa, str. 151.
22. Karo F. 1881. Flora okolic Częstochowy. Pam. Fizjogr. T. I. Warszawa, str. 251.
23. Karo F. 1883. Spis rzadszych krajowych roślin zebranych w 1881 i 1882 r. w okolicach Lublina. Pam. Fizjogr. T. III. Warszawa, str. 314.
24. Koporwska H. 1929. Spis roślin rzadziej spotykanych w okolicach Lublina. Acta Soc. Bot. Pol. T. VI, z. 4. Warszawa, str. 360.
25. Kwieciński F. 1896. Roślinność gminy Hańsk. Pam. Fizjogr. T. XIV. Warszawa, str. 52.
26. Kwieciński F. 1890. Spis roślin skrytopciowych i jawnopciowych zebr. w 1887 r. na gruntach majątku Woroniec. Pam. Fizjogr. T. X. Warszawa, str. 119.
27. Łapczyński K. 1881. O Łukowskim płaskowzgórzu. Pam. Fizjogr. T. I. Warszawa, str. 189.

28. Łapczyński K. 1884. Wycieczka na Litwę i nad Bałtyk. Pam. Fizjogr. T. IV. Warszawa, str. 227.
29. Łapczyński K. 1886. Półw. Birsztiański. Pam. Fizjogr. T. VI. Warszawa, str. 218.
30. Łapczyński K. 1883. Roślinność kilku miejscowości krajowych. Pam. Fizjogr. T. VIII. Warszawa, str. 14.
31. Macko S. 1952. Zespoły roślinne w Karkonoszach. Acta Soc. Bot. Pol. T. XXI, z. 4. Warszawa, str. 591—683.
32. Majchrowski W. 1885. Sprawozdanie z wycieczki bot. do pow. ciechanowskiego i mławskiego w 1884 r. Pam. Fizjogr. T. V. Warszawa, str. 77.
33. Makowiecki S. 1889. Przyczynek do znajomości flory okolic Warszawy. Pam. Fizjogr. T. IX. Warszawa, str. 235.
34. Matuszewski A. 1904. Krótki rys botaniczny pow. kaliskiego i sąsiednich. Pam. Fizjogr. T. XVIII. Warszawa, str. 61.
35. Motyka J., Dobrzański. Zawadzki 1950. Wstępne badania nad łąkami pd.-wsch. Lubelszczyzny. Ann. Univ. M. Curie-Skłodowskiej. Sectio E. Lublin.
36. Nowiński M. 1954. Rejestracja roślin leczniczych dziko rosnących na terenie powiatów Poznań, Oborniki i Szamotuły woj. poznańskiego (rękopis).
37. Pawłowski B. 1925. Geobotaniczne stosunki Sądeczycyżny. Prace Monogr. Kom. Fizjogr. PAU. T. I.
38. Pawłowski P. 1930. Zapiski florystyczne z Tatr. Acta Soc. Bot. Pol. T. VII, z. 2. Warszawa, str. 132.
39. Pawłowski B. 1950. Dodatki i sprostowania do flory Sądeczycyżny. Acta Soc. Bot. Pol. T. XX. Warszawa, str. 501—511.
40. Sacewicz K. 1904. Roślinność okolic Nałęczowa. Pam. Fizjogr. T. XVIII. Warszawa, str. 80.
41. Schube T. 1904. Flora v. Schlesien. Wrocław.
42. Semenow A. 1885. Zarys flory okolic Puław. Warszaw. Uniw. Izwiestija.
43. Sławiński W. 1951. Arrhenatheretum elatioris. Ann. Univ. M. Curie-Skłodowskiej. Sectio E. V. Lublin.
44. Suchorowska J. 1952. Zestawienie rozmieszczenia roślin naczyniowych w Lubelszczyżnie (rękopis).
45. Szafer W., Kulczyński St., Pawłowski B. 1924 i 1953. Rośliny Polskie. Warszawa.
46. Szulczewski J. W. 1951. Wykaz roślin naczyniowych w Wielkopolsce. Pozn. Tow. Przyj. Nauk. Prace Kom. Biolog. T. XII, z. 6. Poznań, str. 87.
47. Szweykowski J. 1955. Problem form przejściowych między gatunkami. „Kosmos“ A, IV/3. Warszawa, str. 421—432.
48. Szymkiewicz D. 1925. Bibliografia flory polskiej.
49. Walas J. 1933. Roślinność Babiej Góry. Państw. Rada Ochr. Przyr. Kraków.
50. Żmuda A. J. 1918. Sprawozdanie z poszukiwań florystycznych w Łysogórach w 1909 r. Pam. Fizjogr. T. XXV. Warszawa, str. 29.

SUMMARY

The author submits a map and a detailed list of localities of *Heracleum sphondylium* L. and *Heracleum sibiricum* L. in Poland based upon her own field investigations and on herbarium materials.

In result of her research she has established that in both species typical forms are met with rarely in Poland, while forms showing transition characters occur more often, such as *Heracleum sibiricum* L. var. *chaetocarpum* H. Neumayer et Thellung, *Heracleum sphondylium* L. var. *chaetocarpoides* Gawłowska (1956), *Heracleum sphondylium* L. f. *subregulare* Peterm. *Heracleum sphondylium* is a species particularly subject to variability, and it often occurs in one and the same locality in two or more forms growing side by side.

The border line dividing the areas of distribution of both species investigated crosses Poland. It runs from north-west to south-east and divides the country into two parts in which the species alternate: *Heracleum sphondylium* prevails in the southern and south-western part of Poland, while *Heracleum sibiricum* has taken possession of the northern and north-eastern part of the country. In the distribution area of one species the other occurs seldom and in small quantities.

The map represents only those localities in which the plant has been established and exactly determined.

Institute of Pharmacognosy, Academy of Medicine, Kraków